

**O‘ZBEK XALQ ERTAKLARI: MAVZULAR, OBRAZLAR TIZIMI VA
TARBIYAVIY AHAMIYATI****Payzibayeva Madinaxon Sobirjon qizi***Flologiya fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), O'zbekiston davlat jahon tillari
universiteti, Amaliy tarjima (Ingliz tili) kafedrası o'qituvchsi**E-mail:payzibayevamadina@mail.com***MAQOLA
MALUMOTI****ANNOTATSIYA:****MAQOLA TARIXI:***Received:08.12.2025**Revised: 09.12.2025**Accepted:10.12.2025***KALIT SO‘ZLAR:***xalq og'zaki ijodi,
ertak, maishiy ertaklar,
sehrli ertaklar,
hayvonlar haqidagi
ertaklar, obrazlar tizimi,
tarbiyaviy ahamiyat.**Ushbu maqolada o'zbek xalq ertaklarining janr
xususiyatlari, ularning xalq og'zaki ijodidagi o'rni,
asosiy mavzu va g'oyalari, obrazlar tizimi hamda
yosh avlodni ma'naviy va axloqiy tarbiyalashdagi
o'rni tahlil qilingan. Ertaklarning ijtimoiy hayotdagi
o'rni, milliy qadriyatlarni avloddan avlodga
yetkazishdagi roli ham yoritilgan.*

O'zbek xalq ertaklari xalq og'zaki ijodining eng qadimiy, eng sarmazmun va xalqona janrlaridan biridir. Ular asrlar davomida xalqning hayotiy tajribasi, orzu-umidlari, ezgulikka ishonchi va dunyoqarashini ifodalab keladi. Ertaklar xalqning ruhiy dunyosini, ijtimoiy munosabatlarini, estetik qarashlarini aks ettiruvchi bebaho ma'naviy merosdir.

O'zbek xalqining og'zaki ijodiy an'anasi nihoyatda boy bo'lib, unda ertaklar alohida o'rin egallaydi. Xalq ertaklari bolalikdan boshlab inson tafakkuriga, dunyoni anglash jarayoniga, ezgulik va yovuzlikni farqlashga ta'sir etadi. Shu bois ertaklar qadimdan xalq tarbiyasining eng samarali vositalaridan biri bo'lib kelgan.

=====

Bugungi globallashuv davrida milliy qadriyatlarni asrab-avaylash, yoshlarni milliy o'zlik ruhida tarbiyalash dolzarb masalaga aylangan. Shu nuqtayi nazardan, xalq ertaklarining ma'naviy-tarbiyaviy salohiyatini chuqur o'rganish katta ahamiyatga ega.

O'zbek xalq ertaklari qadimdan xalq og'zaki ijodining asosiy turlaridan biri sifatida shakllangan. Ularning ildizlari xalq afsonalari, rivoyatlari va mifologik qarashlariga borib taqaladi. Ertaklar dastlab og'zaki shaklda, og'izdan og'izga o'tish orqali avloddan-avlodga yetib kelgan. Keyinchalik yozma adabiyotda ham o'z aksini topib, xalq ijodining ajralmas qismiga aylangan.

O'zbek ertaklari janr jihatdan turlicha bo'lib, ularni quyidagi asosiy turlarga ajratish mumkin:

1. Maishiy ertaklar – xalqning kundalik hayoti, mehnatsevarligi, adolat, sadoqat va to'g'rilik g'oyalari bilan sug'orilgan ("Boy va kambag'al", "Donishmand dehqon").

2. Sehrli-fantastik ertaklar – mo'jizaviy voqealar, afsonaviy mavjudotlar va yaxshilik bilan yomonlik o'rtasidagi kurashni tasvirlaydi ("Zumrad va Qimmat", "Malikai Husnobod").

3. Hayvonlar haqidagi ertaklar – xalq hayotiy tajribasini ramziy obrazlarda ifodalaydi, axloqiy saboqlar beradi ("Tulki va turna", "Bo'ri bilan echki").

4. Sarguzasht ertaklar – jasorat, topqirlik va sadoqat kabi insoniy fazilatlarni ulug'laydi.

Har bir tur o'ziga xos badiiy shakl va mazmunga ega bo'lib, xalqning ijtimoiy hayotini, mehnat jarayonlarini, orzu-intilishlarini aks ettiradi.

Ertaklarning asosiy mavzusi — yaxshilik bilan yomonlikning kurashi. Xalq har doim ezgulik g'alabasiga ishonadi va ertaklar orqali bu g'oyani bolalarga singdiradi.

Ertaklarda ijtimoiy adolat, mehnatning ulug'lanishi, mehr-oqibat, sadoqat, do'stlik, donolik kabi mavzular keng o'rin olgan. Masalan, "Zumrad va Qimmat" ertagida mehnatkash, kamtarin va halol qiz Zumrad obrazida ezgulikning timsoli gavdalanadi, yovuz Qimmat esa manmanlik va hasadning ramzi sifatida aks ettiriladi.

Bundan tashqari, ertaklarda xalqning tabiat bilan uyg'un yashash g'oyasi, insonning mehnat orqali baxt topish ishonchi, ota-ona va bola o'rtasidagi muhabbat, do'stlik va vatanparvarlik kabi mavzular ham chuqur ifodalangan.

Ertaklardagi obrazlar tizimi xalqning axloqiy va estetik qarashlarini ifodalovchi asosiy vositadir. Ular orqali xalq o'z ideal qahramonini yaratadi.

Ijobiy obrazlar: mehnatkash, adolatli, halol, jasur, sadoqatli insonlar. Ular odatda kambag'al, lekin or-nomusli, halol mehnat bilan yashaydigan qahramonlar sifatida

=====

tasvirlanadi. Masalan, “Donishmand dehqon”, “Baxtli kambag‘al” kabi qahramonlar xalq orzusining timsolidir.

Salbiy obrazlar: yovuz, hasadgo‘y, ochko‘z, hiylakor shaxslar. Ular xalq nafrat qilgan illatlarni mujassamlashtiradi. “Zumrad va Qimmat”dagi o‘gay ona va Qimmat, “Boy va kambag‘al”dagi boy obrazlari bunga misoldir.

Ertaklarda hayvon obrazlari ham ramziy ma’noga ega: tulki — hiylakorlik, bo‘ri — yovuzlik, turna — do‘stlik, echki — sadoqat timsolidir. Bu obrazlar orqali xalq hayotiy tajribani bolalarga o‘rgatadi.

Ertaklar xalq pedagogikasining eng samarali vositasidir. Ular bolalarda ezgulikka, mehnatsevarlikka, mehr-oqibatga, sabr-toqatga va adolatparvarlikka muhabbat uyg‘otadi.

Ertaklarni tinglash orqali bola yaxshilik bilan yomonlikni farqlashni o‘rganadi. Ertaklardagi ijobiy qahramonlarga ergashish, salbiy obrazlardan esa ibrat olish bolaning axloqiy shakllanishiga ijobiy ta’sir ko‘rsatadi.

Bugungi kunda maktabgacha ta’lim va boshlang‘ich sinflarda ertaklardan foydalanish bolalarning nutqini rivojlantiradi, tasavvurini kengaytiradi, ijodiy fikrlashga undaydi. Shu sababli xalq ertaklari ta’lim-tarbiya jarayonida o‘z ahamiyatini hech qachon yo‘qotmaydi.

Hozirgi davrda o‘zbek xalq ertaklari turli shakllarda qayta ishlanmoqda: bolalar uchun kitoblar, multfilmlar, teatr sahnalari va hatto elektron platformalarda ham ular keng tarqalgan. Bu esa xalq ijodining zamonaviy shaklda davom etayotganidan dalolat beradi.

Ertaklar milliy o‘zlikni saqlash, ona tiliga muhabbatni kuchaytirish, milliy g‘urur va qadriyatlarni yosh avlod ongiga singdirishda muhim manba bo‘lib xizmat qiladi. Shu bois ularni ilmiy, badiiy va pedagogik jihatdan o‘rganish hamon dolzarbdir.

Xulosa qilib aytish mumkinki, o‘zbek xalq ertaklari xalqning asrlar davomida to‘plagan tajribasi, orzu-umidi, ma’naviy dunyosini mujassamlashtirgan bebaho boylikdir. Ular insonparvarlik, mehnatsevarlik, adolat va ezgulik g‘oyalarini tarannum etadi.

Bugungi kunda ertaklarning pedagogik, tarbiyaviy va ma’naviy ahamiyatini oshirish, ularni yoshlar ongiga singdirish, xalq og‘zaki ijodini asrab-avaylash har bir pedagog va tadqiqotchining muhim vazifasidir.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Afzalov M. O‘zbek xalq og‘zaki ijodi. – Toshkent: O‘qituvchi, 1980. – 256 b.
2. Imomov K. Xalq og‘zaki ijodi asoslari. – Toshkent: Fan, 1991. – 304 b.

3. Rahmonov N. Ertaklar dunyosi. – Toshkent: Yangi asr avlodi, 2015. – 210 b.
4. Jo‘rayev A. O‘zbek xalq ertaklari poetikasi. – Toshkent: Universitet, 2012. – 185 b.
5. Karimov B. Xalq ertaklarining tarbiyaviy ahamiyati. – Samarqand: SamDU nashriyoti, 2018. – 192 b.

